

مفهوم‌پردازی مدیریت جهادی در پرتو آموزه‌های نهج‌البلاغه

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۲/۱۴
تاریخ اصلاح: ۱۳۹۵/۰۳/۲۳
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۴/۱۰

بهنام عبدی^۱ و میثم توکلی^۲

چکیده

زمینه و هدف: مفهوم مدیریت جهادی به‌طور خاص، پس از مطرح‌شدن شعار سال ۱۳۹۳ به‌عنوان سال «فرهنگ و اقتصاد با عزم ملی و مدیریت جهادی» توسط مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی) مورد توجه قرار گرفت. باتوجه به نقش و اهمیت مدیریت جهادی در شرایط حساس کنونی کشور و دهه پیشرفت و عدالت، درک مفهومی و تبیین ابعاد و مؤلفه‌های مدیریت جهادی ضروری به‌نظر می‌رسد. **روش:** این مقاله به مفهوم‌پردازی مدیریت جهادی در پرتو نهج‌البلاغه امام علی (علیه‌السلام) با رویکرد استقرایی پرداخته است. باتوجه به خلأ مبانی نظری در رابطه با مفهوم مدیریت جهادی، این مطالعه از نظر هدف، اکتشافی و به‌دنبال ایجاد دانش و درک بهتر از پدیده مورد بررسی است؛ بنابراین نحوه انجام پژوهش حاضر، کیفی بوده و براساس راهبرد نظریه داده‌بنیاد، مضامین و ابعاد مدیریت جهادی استخراج شدند. **یافته‌ها:** یافته‌ها نشان می‌دهند که قرب الهی، توکل، آینده‌نگری و دوراندیشی، واقع‌گرایی، عقلانیت و خردورزی، اشاعه وحدت، مدیریت راهبردی سرمایه انسانی، مدیریت راهبردی علم و فناوری، خودارزیابی و بهبود مستمر و درنظرگرفتن مدیریت به‌عنوان «آزمایش» ازجمله مهم‌ترین موارد قابل توجه در رابطه با مدیریت جهادی هستند.

نتیجه‌گیری: مفهوم مدیریت جهادی، مفهومی جامع است که دربرگیرنده مبانی و اصول اولیه و اساسی مدیریت در مکتب اسلام است و مسیر و روند حرکت مدیران در جامعه اسلامی را مشخص کرده و می‌تواند راهگشای مشکلات جامعه در دهه پیشرفت و عدالت و در راستای تحقق چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران باشد. باتوجه به یافته‌های پژوهش، فرهنگ‌سازی و تبدیل مدیریت جهادی به گفتمان جامعه در سطوح مختلف مدیریتی و اجرایی می‌تواند نقش بسزایی در حل مشکلات کشور داشته باشد، ضمن این‌که خطوط راهنمای کلیدی برای سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کلان کشور خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: نهج‌البلاغه امام علی (علیه‌السلام)، مدیریت جهادی، آینده‌پژوهی، مدیریت راهبردی سرمایه انسانی، مدیریت راهبردی علم و فناوری

استناد: عبدی، بهنام؛ توکلی، میثم (تابستان، ۱۳۹۵). مفهوم‌پردازی مدیریت جهادی در پرتو آموزه‌های نهج‌البلاغه. *فصلنامه مطالعات مدیریت انتظامی*.

۲۰۵-۱۹۱، (۲)۱۱

۱. استادیار دانشکده مدیریت دانشگاه امام علی (علیه‌السلام)، پژوهش‌گر پسادکتری دانشکده مدیریت دانشگاه تهران، پست الکترونیک: babdi@modares.ac.ir

۲. مربی دانشکده فنی و مهندسی دانشگاه امام علی (علیه‌السلام)، دانش‌آموخته کارشناسی ارشد مهندسی صنایع دانشگاه صنعتی شریف

مقدمه

مقام معظم رهبری و فرماندهی کل قوا (مدظله‌العالی)، سال ۱۳۹۳ را سال «اقتصاد و فرهنگ، با عزم ملی و مدیریت جهادی» نامیده‌اند.^۱ مفهوم «مدیریت جهادی» یکی از کلیدواژه‌هایی است که در این شعار مورد تأکید قرار گرفته و بارها از سوی معظم‌له تکرار شده است. به‌عنوان نمونه، ایشان در جمع مسئولان کشور فرمودند: «با حرکت عادی نمی‌شود پیش رفت؛ با حرکت عادی و خواب‌آلودگی و بی‌حساسیت نمی‌شود کارهای بزرگ را انجام داد؛ یک همت جهادی لازم است، تحرک جهادی و مدیریت جهادی برای این کارها لازم است. باید حرکتی که می‌شود، هم علمی باشد، هم پرقدرت باشد، هم با برنامه باشد، و هم مجاهدانه باشد^۲». یا در حرم مطهر رضوی فرمودند: «روحیه جهادی لازم است. ملت ما از اول انقلاب تا امروز در هر جایی که با روحیه جهادی وارد میدان شده، پیش رفته. این را ما در دفاع مقدس دیدیم، در جهاد سازندگی دیدیم، در حرکت علمی داریم مشاهده می‌کنیم^۳». از طرف دیگر، تعاریف متعددی برای مدیریت و جهاد ارائه شده است. به‌عنوان مثال، مدیریت به‌عنوان فرایند به‌کارگیری مؤثر و کارآمد منابع مادی و انسانی در برنامه‌ریزی، سازماندهی، بسیج منابع و امکانات، هدایت و کنترل تعریف شده است که برای دستیابی به اهداف سازمانی و براساس نظام ارزشی مورد قبول صورت می‌گیرد (الوانی، ۱۳۹۳). جهاد به‌عنوان تلاش اعتقادی، خودآگاهانه، همه‌جانبه، همگانی و همیشگی است که چه در سطح خرد (مبارزه با نفس) و چه در در سطح کلان (پیکاری اجتماعی برای محو ظلم و بی‌عدالتی)، از انگیزه‌های درونی افراد سرچشمه می‌گیرد. ترکیب مدیریت و جهاد منجر به تولید مفهومی انتزاعی می‌شود که با توجه به کمبود مبانی نظری موجود و ضرورت تبیین مفهومی آن، این مقاله به مفهوم‌پردازی مدیریت جهادی در پرتو نهج‌البلاغه امام علی (علیه‌السلام) می‌پردازد.

اواخر قرن بیستم و شروع هزاره سوم، مصادف با ظهور اصطلاح‌هایی مانند عصر فراصنعتی (دانپورت و گروور^۴، ۲۰۰۱)، عصر اطلاعات (دانپورت و پروساک^۵، ۱۹۸۹) و جامعه دانشی

۱. پیام نوروزی آغاز سال ۱۳۹۳

۲. بیانات در جلسه تبیین سیاست‌های اقتصاد مقاومتی، ۲۰ اسفند ۱۳۹۲

۳. بیانات در حرم مطهر رضوی، ۱ فروردین ۱۳۹۰

4. Davenport & Grover

5. Davenport & Prosak

(دراکر^۱، ۱۹۹۳) و مدیریت دانش (نوناکا و تاگوچی^۲، ۱۹۹۵) بوده است. با توجه به تأکیدهای مکرر مقام معظم رهبری، ارائه مفاهیم جدید و تعاریف عملیاتی مرتبط براساس فرهنگ اسلامی - ایرانی و تجربه‌های غنی موجود، امری ضروری و بدیهی است. همانند ارائه نظریه رهبری اثربخش (دانایی‌فرد و مؤمنی، ۱۳۸۷)، مفهوم «مدیریت جهادی» از آن دسته مفاهیمی است که می‌تواند با کمک منابع غنی اسلامی موجود مانند نهج‌البلاغه امام علی (علیه‌السلام) مفهوم‌پردازی شود. در ادامه و در این راستا، ابتدا به بررسی مفهوم مدیریت و جهاد به صورت خلاصه می‌پردازیم. مری پارکر فولت^۳، مدیریت را به‌عنوان هنر انجام کار به‌وسیله دیگران تعریف کرده است (بارت^۴، ۲۰۰۳). در نگاهی کلی، می‌توان مدیریت را به‌عنوان علم و هنر هماهنگی کوشش‌ها و مساعی اعضای سازمان و استفاده از منابع برای نیل به اهداف سازمانی، بازی کردن نقش رهبر، منبع اطلاعاتی، تصمیم‌گیرنده و رابط برای اعضای سازمان تعریف کرد (رضائیان، ۱۳۹۲). بعضی از نظریه‌پردازان به ماهیت متنوع فرهنگی، بین‌رشته‌ای و اجتماعی مدیریت اشاره کرده‌اند (کاپلان^۵، ۲۰۱۴) که بر فعالیت‌های هدف‌دار تمرکز دارد (کونتز^۶، ۱۹۹۵). مفهوم قابل توجه دیگر، جهاد است. جهاد در لغت از ریشه «جهد و جهد» به‌معنی مشقت و زحمت و همچنین به‌معنی توان و طاقت است (راغب اصفهانی، ۱۳۶۳). اصل کلمه جهاد از «جهد» (به فتح جیم و ضم آن) است، و به‌معنی تلاش توأم با رنج و زحمت است (قرشی، ۱۳۸۶). جهاد مصدر باب مفاعله و به‌معنی بسیار تلاش کردن و نیز اسم است به‌معنی جنگ. جنگ را از آن جهت جهاد گویند که تلاش توأم با رنج است... جهاد یعنی تلاش و کوشش در راه ارزش‌های والا... (نجفی، ۱۳۶۵). جهاد به‌معنی کوشش وسیعی است که قدمتی به اندازه قدمت بشریت دارد و تلاش اعتقادی، خودآگاهانه، همه‌جانبه، همگانی و همیشگی است. واژه «جهاد» به‌معنی هرگونه کوشش در راه خدا و تلاش برای

-
1. Draker
 2. Nonaka & Takeuchi
 3. Mary Parker Follet
 4. Barrett
 5. Kaplan
 6. Kontz

انجام نیکی‌ها است (مکارم شیرازی، ۱۳۷۲). همچنین مقام معظم رهبری در تشریح موضوع جهاد فرموده‌اند:

«معیار جهاد، شمشیر و میدان جنگ نیست. معیار جهاد، همان چیزی است که امروز در زبان فارسی ما در کلمه مبارزه وجود دارد. فلانی آدم مبارزی است. فلانی آدم مبارزی نیست. نویسنده مبارز، نویسنده غیرمبارز. عالم مبارز، عالم غیرمبارز. دانشجوی مبارز و طلبه مبارز، دانشجوی غیرمبارز و طلبه غیرمبارز. جامعه مبارز و جامعه غیرمبارز. پس جهاد یعنی مبارزه. در مبارزه دو چیز حتماً لازم است: یکی این که در آن جد و جهد و تحرک باشد... و دوم این که در مقابلش دشمنی باشد...»^۱.

روش

با توجه به کمبود مبانی نظری در رابطه با مفهوم مدیریت جهادی، این مطالعه از نظر هدف، اکتشافی و به دنبال ایجاد دانش و درک بهتر از پدیده مورد بررسی است. بر این اساس، اجرای پژوهش به منظور پاسخ به این پرسش صورت گرفت که ابعاد و مؤلفه‌های قابل توجه مفهوم مدیریت جهادی کدام‌اند؟ پاسخ به این پرسش با بررسی و تحلیل محتوای نهج البلاغه امام علی (علیه السلام) صورت گرفته است. رویکرد این پژوهش، استقرایی و نحوه انجام آن، کیفی است. پژوهش‌های کیفی برای کمک به پژوهش‌گر به منظور درک افراد انسانی و بسترهای اجتماعی و فرهنگی که انسان‌ها در آن زندگی می‌کنند، شکل گرفته‌اند (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۶). با توجه به ماهیت پژوهش از رویکرد نظریه داده‌بنیاد^۲ استفاده شد که هدف عمده آن، تبیین یک پدیده از طریق مشخص کردن عناصر کلیدی آن پدیده است (استراثوس و کوربین، ۱۹۹۲ و ۱۹۹۸).

یافته‌ها

تحلیل داده‌ها: این مرحله منجر به ایجاد بیش از هزار خط کد در مرحله کدگذاری باز و تولید بیش از هزار جزء مرتبط، بیش از ۲۰۰ بعد و ۴۲ مضمون (تم) شد که در ادامه ارائه خواهد شد.

۱. صحبت‌ها در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۳/۶/۲۰

2. Grounded theory
3. Strauss & Corbin

گام اول: کدگذاری باز

کدگذاری باز اشاره به بخشی از تحلیل دارد که با عنوان‌گذاری و مقوله‌بندی پدیده، آن‌طور که داده‌ها نشان داده‌اند سروکار دارد و نیازمند پرسیدن پرسش‌ها و انجام مقایسه است. محصول عنوان‌گذاری و مقوله‌بندی، «مفاهیم» یعنی ارکان اصلی در ساختن نظریه‌داده‌بنیاد هستند. کدگذاری باز شامل تحلیل و کدگذاری داده‌ها، مشخص کردن طبقات و تفسیر آنها براساس ویژگی‌های هر طبقه است. در مرحله بعد خود مفاهیم براساس شباهت‌هایشان مورد طبقه‌بندی قرارمی‌گیرند که به این کار مقوله‌پردازی گفته می‌شود. نتایج فرایند کدگذاری باز این‌تن تحقیق در قالب مقوله‌های استخراج شده از مفاهیم در جدول ۱ آورده شده است. به‌منظور جلوگیری از زیاده‌شدن حجم مقاله، از ارائه تعاریف تفصیلی مقوله‌های یادشده خودداری شد.

جدول ۱. نتایج کدگذاری باز

مضمون	ابعاد	اجزا (مصادیق برگرفته از نهج‌البلاغه)	منبع
قرب الهی	تباه‌نکردن دین برای دنیا و مقام و فرماندهی	بندگی تو فقط برای او باشد و تنها اشتیاق او را داشته باش.	نامه ۳۱
توکل	یقین به خدا و وعده‌های الهی و تجلی آن در رفتار و کردار؛ تنها از خدا طلب حاجت کردن؛ ایمان پر از یقین به غیب داشتن و فروتنی در برابر خدا؛ جستجوی آرامش در حق؛ آرامش و داشتن حال یکسان در روزگار سختی و گشایش	در تمام کارها خود را به خدا واگذار؛ در مشکلات از خدا یاری جوی؛ اگر به آنچه که می‌خواستی نرسیدی، از آنچه هستی نگران مباش؛ ایمان بنده‌ای درست نباشد جز آن‌که اعتماد او به آنچه در دست خداست بیشتر از آن باشد که در دست اوست.	نامه ۴۶ حکمت ۶۹ حکمت ۳۱۰ حکمت ۳۴۲
آینده‌نگری و دوراندیشی	پرهیز از هواپرستی و آرزوهای دراز؛ عبرت‌پذیری از پیشینیان؛ ایمان به آخرت و گذرابودن دنیا؛ چشم‌برگرفتن از اندوه و سرگرمی‌های دنیا؛ نرم خو و دوراندیش بودن	جایگاه آینده را آباد کن؛ کسی که روزگار فانی را بزرگ بشمارد، او را خوار خواهد کرد؛ گاهی دشمن نزدیک می‌شود تا غافل گیر کند. پس دوراندیش باش و خوش‌بینی خود را متهم کن؛ از حوادث گذشته تاریخ برای آینده عبرت گیر.	نامه ۳۱ نامه ۶۹
واقع‌گرایی	دل نیستن به آنچه نیامده	به آنچه نیامده دل نیند.	نامه ۳۱
امیدواری	فراموشی گذشته؛ امید به آینده	در شگفتم از کسی که می‌تواند استغفار کند و ناامید است؛ مسلمان چونان تیراندازی ماهری است که انتظار دارد، در همان نخستین تیراندازی پیروز شود.	حکمت ۸۷
شجاعت و جسارت	نترسیدن در ستاندن حق؛ گوینده حق و ترک‌کننده ستم بودن؛ وحشت از باطل داشتن	هنگامی که از چیزی می‌ترسی، خود را در آن بیفکن.	حکمت ۱۷۵ نامه ۳۱

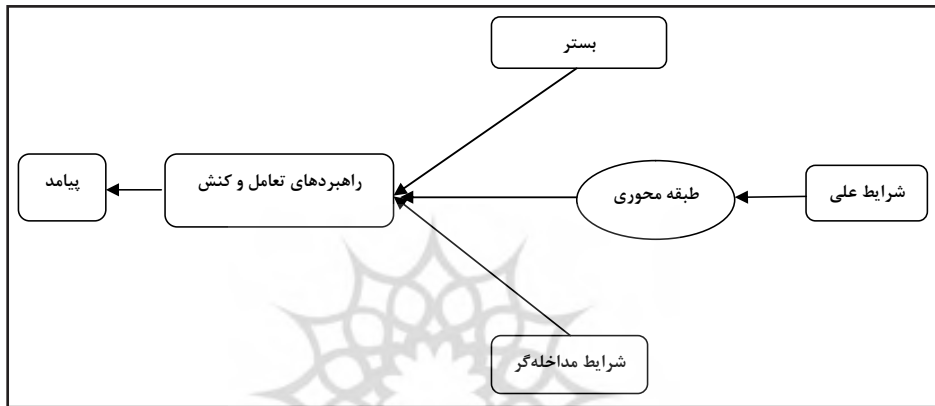
مضمون	ابعاد	اجزا (مصادیق برگرفته از نهج البلاغه)	منبع
مسئولیت پذیری	پذیرش مسئولیت امور سپرده شده	بیش از تحمل خود بار مسئولیت‌ها بر دوش منه؛ سستی انسان در انجام کارهایی که بر عهده اوست و پافشاری در کاری که از مسئولیت او خارج است، نشانه ناتوانی آشکار و اندیشه ویران گر است.	نامه ۳۱ نامه ۶۱
انتقادپذیری	پندپذیری	آن کس که از افکار و آراء گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد.	حکمت ۱۷۳
مشورت	پرهیز از خودکامگی و ستمکاری؛ مشاوره و بهره‌مندی از نظرهای دیگران؛ پرهیز از خودرایی	کاری را جز حکم شرع، بدون مشورت، با شما انجام ندهم؛ آن کس که از افکار و آراء گوناگون استقبال کند، صحیح را از خطا خوب شناسد.	نامه ۵۰ نامه ۵۳
امانت داری	امانت داری نسبت به رهبر جامعه؛ پرهیز از خیانت و نیرنگ (معادل زیرکی ندانستن)؛ رازداری؛ فرماندهی امانت است	خیانت به ملت بزرگترین خیانت است؛ نسبت به آنچه در اختیار داری از خدا بترس	نامه ۳۰
صبر و استقامت و پرهیز از شتاب زدگی	پرهیز از خودکامگی و ستمکاری، و بی‌تابی و تندروی؛ مقاومت تا حصول نتیجه نهایی؛ بردباری و شکیبایی در مشکل‌ها	در مشکل‌ها و سختی‌ها شنا کن؛ مبادا در کاری که وقت آن فرا نرسیده شتاب کنی، یا کاری که وقت آن رسیده سستی ورزی؛ بردباری و تحمل سختی‌ها، ابزار ریاست است؛ شکیبایی در برابر بی‌خردان داشته باش.	نامه ۳۱ نامه ۵۳ حکمت ۹۴ حکمت ۱۷۶
وحدت	گفتمان‌سازی؛ وحدت اجتماعی	اختلاف نابودکننده اندیشه است	حکمت ۹۶
مدیریت راهبردی علم و فناوری	دانشمندانی بردباربودن، تلاش برای زوددن نادانی؛ حریص در کسب دانش، بردباربودن داشتن علم؛ ارزش‌گذاری به دانشمندان الهی؛ به‌کارگیری دانش	علمی که سودمند نباشد فایده‌ای نخواهد داشت؛ خیر آن است که دانش تو فراوان، و بردباری تو بزرگ و گران‌مقدار باشد؛ نزدیک‌ترین مردم به پیامبران، داناترین آنان است.	نامه ۳۱ حکمت ۹۶ حکمت ۲۰۶ حکمت ۴۷۸
مدیرپروری	مدیریت کارآمد ظرفیت‌ها؛ استفاده نکردن از کارکنانی که برای کار تمایل ندارند	چنان پرورش ده که تو را فراوان نستانند؛ و تو را برای اعمال زشتی که انجام نداده‌ای تشویق نکنند	نامه ۵۳
نگاه سیستمی (جامعیت و کل‌نگری)	رسیدگی به تمامی وظایف و مسئولیت‌ها	هرگز انجام کارهای فراوان و مهم عذری برای ترک مسئولیت‌های کوچک‌تر نخواهد بود؛ خردمند را شاید جز آن که در پی سه چیز حرکت کند: کسب حلال برای تأمین زندگی، یا گام‌نهادن در راه آخرت، یا به‌دست‌آوردن لذت‌های حلال.	نامه ۵۳
عقلانیت و خردورزی	پرهیز از وعده‌دادن و خلاف آن عمل کردن؛ تفکر؛ پرهیز از تکیه بر نادانی‌ها؛ اندیشه در قرآن	عقب‌نشینی‌هایی که مقدمه هجوم دیگر است، و از ایستادگی که حمله در پی دارد نگرانان نسازد.	نامه ۱۶ نامه ۳۱

مضمون	ابعاد	اجزا (مصادیق برگرفته از نهج‌البلاغه)	منبع
عدالت	پرهیز از تبعیض در ستاندن حق	آنچه را که برای خود دوست داری برای دیگران نیز دوست بدار، و آنچه را که برای خود نمی‌پسندی، برای دیگران مپسند؛ هرگز نیکوکار و بدکار در نظرت یکسان نباشند؛ روشنی چشم زمامداران، برقراری عدل در شهرها و آشکارشدن محبت مردم نسبت به والی است.	نامه ۳۱ نامه ۵۳ حکمت ۴۳۷
قناعت	بهره‌گیری از دنیا به اندازه نیاز؛ در توانگری میانه‌رو	در به‌دست آوردن دنیا آرام‌باش؛ در مصرف آنچه به‌دست آوردی نیکو عمل کن.	نامه ۳۱
تقوا	ترس از خدا؛ پرهیز از دروغ؛ پرهیز از بخل؛ پرهیز از شهوت‌ها؛ خود را شاخص نیک و بد ندانستن؛ گمنامی در روی زمین؛ پرهیز از غرور؛ راست‌گویی؛ پرهیز از عیب‌جویی دیگران؛ ترس از مردم بر دین خود؛ پرهیز از ستم	روشنی چشم پرهیزکار در چیزی قرار دارد که جاودانه است، و آنچه را ترک می‌کند که پایدار نیست؛ نیکی‌های او به همه رسیده و آزار او به کسی نمی‌رسد. در سختی‌ها آرام و در ناگواری‌ها بردبار و در خوشی‌ها سپاسگزار است؛ تقوا در رأس همه ارزش‌های اخلاقی است.	خطبه ۱۸۴
خودرزیایی و بهبود مستمر	ترک محرّمات توسط خود سپس نهی از منکر؛ امر به معروف و نهی از منکر؛ اصلاح زمامداران مقدمه اصلاح جامعه	کسی که خود را رهبر مردم قرار داد، باید پیش از آن که به تعلیم دیگران بپردازد، خود را بسازد، و پیش از آن که به گفتار تربیت کند، با کردار تعلیم دهد.	حکمت ۷۳
قدرشناسی در گشایش	اگر به گشایش دست یافت مغرورانه از خدا روی بر می‌گرداند؛ کسی که به نوایی رسید تجاوزکار شد	در سلامت مغرور و در گرفتاری ناامید است	حکمت ۱۵۰
میانه روی	نیکی به جا و به افراد لایق	نادان را یا تندرو یا کندرو می‌بینی؛ هرگونه کندروی برای آن زیان‌بار، و هرگونه تندروی برای آن فسادآفرین است؛ از اسراف بپرهیز و میانه‌روی را برگزین.	نامه ۲۱ حکمت ۷۰ حکمت ۱۰۸
اخلاص	پذیرش سختی در راه رضایت حق	ناسپاسی مردم تو را از کار نیکو باز ندارد	حکمت ۲۰۴
اطاعت از فرمانده و امام	پرهیز از استبداد نسبت به رعیت؛ با دستور به کار مهمی اقدام کردن؛ قاطعیت رهبری در مشورت	از کسانی مباش که اندرز سودشان ندهد؛ بر تو است که رأی خود را به من بگویی و من باید پیرامون آن بیندیشم، آنگاه اگر خلاف نظر تو فرمان دادم باید اطاعت کنی	نامه ۳۱ نامه ۵۰ حکمت ۳۲۱

مضمون	ابعاد	اجزا (مصادیق برگرفته از نهج البلاغه)	منبع
رفتار مدیریتی	برخوردی قاطع؛ رعایت سلسله‌مراتب فرماندهی؛ خود را شریک اشتباهات زیردستان دانستن؛ رفتاری توأم با شدت و نرمش داشتن؛ رعایت اعتدال و میانه‌روی را در نزدیک کردن یا دور کردن؛ سخت‌گیر نبودن با زیردستان؛ اعتماد به سخن زیردست؛ گشاده‌رو و خندان بودن؛ پرهیز از تبعیض حتی برای خانواده؛ دلجویی از فرماندار برکنار شده؛ مبدا کاری انجام دهی که به عذرخواهی روی آوری؛ ساده‌زیستی؛ برآوردن نیاز متولیان مشاغل حساس؛ بدنام کردن کارگزاران خیانت‌کار و خوارش کردن آنها؛ اخلاق خوش	پیاورفتن رئیس قبیله‌ای چون تو پشت سر من، موجب انحراف زمامدار و زیونی مؤمن است؛ ارزش هر کس به مقدار دانایی و تخصص اوست؛ حال که روزگار در اختیار تو است آسان‌گیر؛ خشم را فرو خور؛ کاری که برتر از توانایی زن است به او وامگذار؛ در اداره امور خود هشیارانه و سرسختانه استوار باش؛ درشت‌خویی را با اندک نرمی بیامیز؛ آنجا که مدارا کردن بهتر است مدارا کن؛ در جایی که جز با درشتی کار انجام نگیرد، درشتی کن؛ پر و بال را برابر رعیت بگستران؛ با مردم گشاده‌روی و فروتن باش؛ در نگاه و اشاره چشم، در سلام کردن و اشاره کردن با همگان یکسان باش.	حکمت ۳۲۲ نامه ۱۹ نامه ۳۳ نامه ۴۵ نامه ۴۶ نامه ۵۳ حکمت ۴۶۲
پرهیز از غرور	اعتماد نکردن به خوبی‌های خود؛ دوری از خودپسندی و غرور	مبدا هرگز! دچار خودپسندی شوی؛ فخر فروشی را کنار بگذار، تکبر و خود بزرگ بینی را رها کن، به یاد مرگ باش.	نامه ۵۳
مدیریت بر مبنای عملکرد	پاداش دادن به کارکنان بر اساس عملکرد ایشان و با توجه به کارهای مهمی که انجام داده‌اند بدون در نظر گرفتن موقعیت و جایگاه آنها	در یک ارزشیابی دقیق، رنج و زحمات هر یک از آنان را شناسایی کن و هرگز تلاش و رنج کسی را به حساب دیگری نگذار؛ بدکار را با پاداش دادن به نیکوکار آزار ده	حکمت ۱۷۷ نامه ۵۳
ارزشیابی	در یک ارزشیابی دقیق، رنج و زحمات هر یک از آنان را شناسایی کن	در امور کارمندان ببندیش و پس از آزمایش به کارشان بگمار؛ بدکار را با پاداش دادن به نیکوکار آزار ده	نامه ۵۳
وفا به عهد	وفای به عهد و پرهیز از فریب دشمن	هیچ‌یک از واجب‌های الهی همانند وفای به عهد نیست.	نامه ۳۱
فرو خوردن خشم	پرهیز از شتاب‌زدگی و فرو خوردن خشم و در اختیار گرفتن اختیار نفس	به هنگام خشم، بر نفس خویش شکننده و حاکم باش؛ از خشم پرهیز که لشکر بزرگ شیطان است.	نامه ۶۹
ارتباط با زیردستان	امکان ارتباط مستقیم با مدیران در مواقع نیاز	من پشت سر سپاه در حرکت، شکایت‌های خود را به من رسانید.	نامه ۶۰
لجاجت	دوری از لجاجت	لجاجت تدبیر را سست می‌کند.	حکمت ۱۷۹
حسادت	حسادت بر دوست، از آفات دوستی است	سلامت تن در دوری از حسادت است.	حکمت ۲۱۸
همت بلند	همت بلند؛ سکوت فراوان و گذران وقت با کار	هر کس تن به سستی دهد، حقوق را پامال کند.	حکمت ۳۳۳
شکرگزاری	شکرگزاری به درگاه خداوند	شکر گزار و شکیبا و ژرف‌اندیش است.	حکمت ۳۳۳
ستم	دوری از ستم کردن و ستم‌کار	مردم ستم‌کار را سه نشان است: با سرکشی به بالادست خود ستم روا دارد، و به زیردستان خود با زور و چیرگی ستم می‌کند و ستم‌کاران را یاری می‌دهد	حکمت ۳۵۰
	فرمانروایی، میدان مسابقه مردان است		حکمت ۴۴۱

گام دوم: کدگذاری محوری

هدف این مرحله برقراری رابطه بین مقوله‌های تولیدشده در مرحله کدگذاری باز براساس الگوی پارادایم^۱ است (شکل ۱). اساس فرایند ارتباط‌دهی در کدگذاری محوری، بر تمرکز و تعیین یک مقوله به‌عنوان مقوله محوری یا اصلی قرار داشته و سپس سایر مقولات به‌عنوان مقوله‌های فرعی با عناوین مختلف الگوی پارادایم به مقوله اصلی ارتباط داده می‌شوند.

شکل ۱. الگوی پارادایم (استراثوس و کوربین، ۱۹۹۸)

برابر شکل ۱، بخش‌های مختلف الگوی پارادایم عبارت‌اند از:

شرایط علی^۲: این شرایط باعث ایجاد و توسعه پدیده یا مقوله محوری می‌شوند.

طبقه محوری^۳: پدیده یا مقوله محوری عبارت است از ایده (انگاره، تصور) پدیده‌ای که اساس و محور فرایند است.

بستر^۴: به شرایط خاصی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند بستر گفته می‌شود. تمیز آنها از شرایط علی مشکل است.

راهبردهای تعامل و کنش^۵: کنش‌ها و برهم‌کنش‌ها بیانگر رفتارها، فعالیت‌ها و تعامل‌های

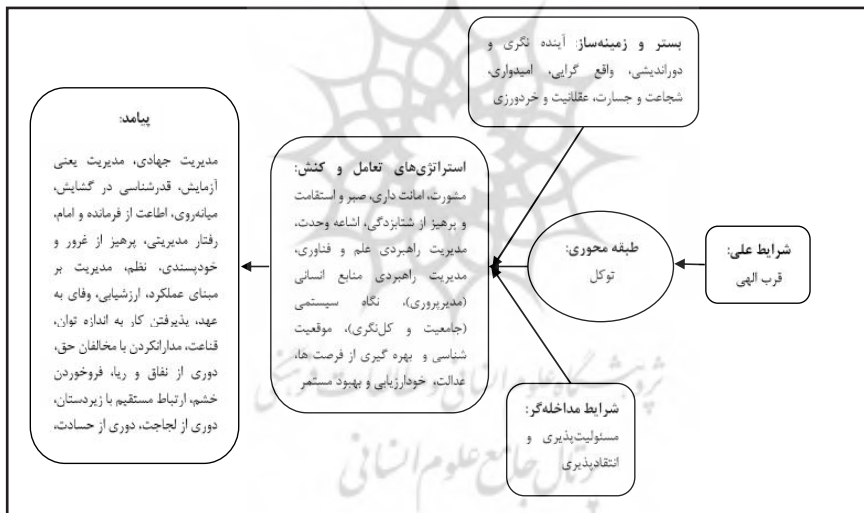
1. Paradigm model
2. Causal Conditions
3. Central Category
4. Context
5. Actions & Interaction Strategies

هدف‌داری هستند که در پاسخ به مقوله محوری و تحت تأثیر شرایط مداخله‌گر، اتخاذ می‌شوند. به این مقوله‌ها، راهبرد نیز گفته می‌شود.

شرایط مداخله‌گر^۱: شرایط مداخله‌گر شرایطی هستند که مداخله سایر عوامل را تسهیل یا محدود می‌کنند.

پیامد^۲: مقوله‌ای که در رابطه با آن نظریه ارائه شده و نتیجه راهبردهای تعامل و کنش است، پیامد خوانده می‌شود.

شکل ۲ که حاصل تجزیه و تحلیل مجدد داده‌ها براساس الگوی پارادیم است بیانگر نتایج کدگذاری محوری در این تحقیق است. مقوله یا بعد «توکل» به عنوان مقوله محوری در نظر گرفته شده است.

شکل ۲. کدگذاری محوری براساس الگوی پارادیم

گام سوم: کدگذاری انتخابی

هدف نظریه‌پردازی داده‌بنیاد، تولید نظریه است نه توصیف صرف پدیده. برای این‌که تحلیل‌ها به نظریه تبدیل شوند مفاهیم باید به‌طور منظم به یکدیگر ربط یابند. کدگذاری انتخابی مرحله اصلی

1. Intervening Conditions
2. Outcome

نظریه‌پردازی است که براساس نتایج دو مرحله قبلی کدگذاری به تولید نظریه می‌پردازد. به این ترتیب که مقوله محوری را به‌شکلی نظام‌مند به دیگر مقوله‌ها ربط داده، آن روابط را در چارچوب یک روایت روشن کرده و مقوله‌هایی را که به بهبود و توسعه بیش‌تری نیاز دارند، اصلاح می‌کند.

شکل‌گیری نظریه مدیریت جهادی در پرتو نهج‌البلاغه: توصیف روایتی^۱

برابر فرمایش امام علی (علیه‌السلام)، فرمانروایی، میدان مسابقه مردان است^۲ (نهج‌البلاغه، حکمت ۴۴۱). بنابراین، مدیریت یعنی آزمایش. آزمایشی که به‌منظور قرب الهی آغاز می‌شود و محور و اساس آن، توکل است. مدیر جهادی باور دارد که هرکس که بر خدا توکل کند، پس همان برای او کافی است^۳، پس نه از چیزی می‌ترسد و نه محزون می‌شود.^۴ بر همین اساس، در بستر آینده‌نگری و دوراندیشی، واقعیت‌ها را مدنظر قرار داده و با امید به خداوند متعال، با شجاعت و جسارت در مسیر خود که مبتنی بر عقلانیت و خردورزی است، حرکت می‌کند. در پرتو مسئولیت‌پذیری و انتقادپذیری، مدیر جهادی با مشورت، امانت‌داری و صبر و استقامت به اشاعه وحدت در سازمان و جامعه پرداخته و مدیران آینده مورد نیاز را پرورش می‌دهد. نگاه جامع و کلان به نیازمندی‌های سازمان و توجه به دو مقوله اساسی علم و فناوری، منجر به فرصت‌طلبی و بهره‌گیری از موقعیت‌ها می‌شود تا بتواند روحیه همکاری مبتنی بر اعتماد متقابل را اشاعه داده و با خودارزیابی و بهبود مستمر، گامی اساسی در جهت ایجاد تحول مثبت و روزافزون داشته باشد. درنهایت، مدیر جهادی، مدیری باتقوا خواهد بود که در گشایش‌های الهی قدرشناس است و از افراط و تفریط دوری می‌کند. از مدیر بالادست خود اطاعت کرده و این اطاعت‌پذیری را در زیردستان خود نیز ترویج می‌کند. رفتار نمونه مدیر جهادی، وی را از غرور و خودپسندی دور کرده و نظم را سرلوحه کارش قرار خواهد داد. مدیر جهادی از طریق ارزشیابی عملکرد کارکنان، شرایط ارتقاء کارکنان و تصدی امور حساس را فراهم کرده و با مخالفان حق مدارا نمی‌کند. وی با همت بلند به عهد خود وفادار خواهد بود و

1. Narrative discription

۲. نهج‌البلاغه، حکمت ۴۴۱

۳. طلاق، ۳

۴. الا ان اولیاء الله، لا خوف علیهم و لا هم یحزنون

با دوری از ستم به جامعه، سازمان، مدیر بالادست و کارکنان زیرمجموعه خود، بر شکرگزاری خود خواهد افزود.

قضایای نظریه^۱ پیشنهادی براساس نظریه مدیریت جهادی در پرتو نهج البلاغه امام علی (علیه السلام)

قضایای نظریه، روابط کلی بین طبقه محوری و سایر طبقه‌ها را نشان می‌دهند، به شکلی که در نهایت به نتیجه و پیامد نهایی منجر خواهند شد. قضایا شامل روابط و ساختار مفهومی هستند که در نظریه مطرح در شکل ۳ بیان شده است. در این مقاله براساس داستان پژوهش^۲ و الگوی نظریه مدیریت جهادی در پرتو نهج البلاغه، شش قضیه به شرح زیر مطرح می‌شوند. از آنجایی که نظریه داده‌بنیاد منجر به تولید روابط مفهومی می‌شود، هریک از قضایای زیر در قالب فرضیه و در پژوهش‌های بعدی قابل بررسی و سنجش هستند.

قضیه ۱: قرب الهی به‌عنوان شرایط علی بر طبقه محوری (توکل) تأثیرگذار است.

قضیه ۲: توکل به‌عنوان طبقه محوری بر راهبردهای تعامل و کنش (مطرح شده در قضیه ۵) تأثیرگذار خواهد بود.

قضیه ۳: مسئولیت‌پذیری و انتقادپذیری به‌عنوان عوامل مداخله‌گر بر راهبردهای تعامل و کنش تأثیرگذار خواهند بود.

قضیه ۴: آینده‌نگری و دوراندیشی، واقع‌گرایی، امیدواری، شجاعت و جسارت و عقلانیت و خردورزی به‌عنوان بستر و زمینه‌سازهایی هستند که بر راهبردهای تعامل و کنش مؤثر خواهند بود.

قضیه ۵: مدیریت جهادی پیامد و نتیجه مشورت، امانت‌داری، صبر و استقامت و پرهیز از شتاب‌زدگی، اشاعه وحدت، مدیریت راهبردی علم و فناوری، مدیریت راهبردی منابع انسانی (مدیرپروری)، نگاه نظام‌مند (جامعیت و کل‌نگری)، روحیه همکاری مبتنی بر اعتماد متقابل، موقعیت‌شناسی و بهره‌گیری از فرصت‌ها، عدالت و خودارزیابی و بهبود مستمر است.

1. Theoretical propositions

2. Research story

قضیه ۶: مدیریت جهادی به‌طور خاص با ویژگی‌های باتقوا، قدرشناس در گشایش‌ها، پرهیز از افراط و تفریط (میان‌روی)، اطاعت از فرمانده (مدیر بالادست) و امام، رفتار مدیریتی، پرهیز از غرور و خودپسندی، نظم، مدیریت بر مبنای عملکرد، مدیریت از طریق ارزشیابی، وفای به عهد، پذیرفتن کار به اندازه توان، قناعت، مدارانگدن با مخالفان حق، دوری از نفاق و ریا، فروخوردن خشم، ارتباط مستقیم با زبردستان و سایرین به هنگام نیاز، دوری از لجابت، دوری از حسادت، همت بلند و دوری از سستی، دوری از ستم و شکرگزاری روزافزون مشخص می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران که با تلاش بسیار و تقدیم خون هزاران شهید از صدر اسلام تا زمان انقلاب و پس از آن، در هشت سال دفاع مقدس به ثمر رسیده است و انشاءالله به قیام نهایی حضرت ولی عصر (عج) متصل خواهد شد، نیازمند حفظ و حراست، بهبود مستمر و دستیابی به آرمان‌های مقدسی است که در دین مبین اسلام از آن یاد شده است. این مهم جز با تلاش خستگی‌ناپذیر، دانش‌بنیان و اتکای به نیروی درونی اسلام و کشور محقق نخواهد شد. مدیریت جهادی، یکی از مفاهیمی است که در این راستا می‌تواند نقش بسیار مهم و قابل توجهی ایفا کند، زیرا برابر فرمایش امام علی (علیه‌السلام)، اصلاح زمامداران مقدمه اصلاح جامعه است. بنابراین، تحقق مدیریت جهادی در جامعه اسلامی براساس نهج‌البلاغه، نیازمند توجه و حرکت مدیران براساس تقرب به خداوند سبحان است. در این مسیر ناهموار و سخت، توکل به خدا به‌عنوان محور و اساس حرکت مطرح می‌شود. مدیران با داشتن روحیه انتقادپذیری و مسئولیت‌پذیری و در بستر آینده‌نگری، واقع‌گرایی، شجاعت و عقلانیت، راهبردهایی همچون مشورت، امانت‌داری، صبر و استقامت و پرهیز از شتاب‌زدگی، اشاعه وحدت، مدیریت راهبردی علم و فناوری، مدیریت راهبردی منابع انسانی (مدیرپروری)، نگاه نظام‌مند (جامعیت و کل‌نگری)، روحیه همکاری مبتنی بر اعتماد متقابل، موقعیت‌شناسی و بهره‌گیری از فرصت‌ها، عدالت و خودارزیابی و بهبود مستمر را به‌کار گرفته و در نهایت مدیری جهادی خواهند شد. مدیری که با ویژگی‌هایی همچون تقوا، قدرشناس در گشایش‌ها، پرهیز از افراط و تفریط (میان‌روی)، اطاعت از فرمانده (مدیر بالادست) و امام، رفتار

مدیریتی، پرهیز از غرور و خودپسندی، نظم، مدیریت بر مبنای عملکرد، مدیریت از طریق ارزشیابی، وفای به عهد، پذیرفتن کار به اندازه توان، قناعت، مدارانگدن با مخالفان حق، دوری از نفاق و ریا، فروخوردن خشم، ارتباط مستقیم با زیردستان و سایرین به هنگام نیاز، دوری از لجابت، دوری از حسادت، همت بلند و دوری از سستی، دوری از ستم و شکرگزاری روزافزون مشخص می‌شود. همان‌طور که مشخص و مبرهن است، مدیریت جهادی مفهومی جامع است که ضمن مشخص کردن مسیر و روند حرکت مدیر، راهنمای عملی و کاربردی برای مدیران ارائه می‌کند و با در نظر گرفتن جنبه‌های مختلف قابل توجه در امر مدیریت، رابطه مدیر و زیردستان را تبیین و مدیر را به سمت هدف غایی خلقت هدایت می‌کند.

منابع

قرآن مجید

- نهج البلاغه امام علی (ع) (۱۳۸۰)، ترجمه محمد دشتی، انتشارات موسسه فرهنگی انتشاراتی زهد، تهران. الوانی، سید مهدی (۱۳۹۳). مدیریت عمومی، تهران: انتشارات سمت.
- دانیور، تامس و لارنس پروساک (۱۹۸۹). مدیریت دانش. ترجمه حسین رحمان سرشت، تهران: نشر سایکو، ۱۳۷۹.
- دانایی فرد، حسن؛ نونا مومنی (۱۳۸۷). تئوری رهبری اثربخش از دیدگاه امام علی (ع) استراتژی تئوری داده بنیاد متنی، مطالعات انقلاب اسلامی، پاییز.
- رضاییان، علی (۱۳۹۲). مبانی سازمان و مدیریت، انتشارات سمت، تهران.
- هارولد کونتز و همکاران (۱۳۸۰). اصول مدیریت. ترجمه محمدهادی چمران، چاپ سوم. موسسه انتشارات علمی.
- قرشی، علی اکبر (۱۳۸۶). قاموس قرآن، جلد دوم، چاپ شانزدهم، تهران: انتشارات موسسه فرهنگی تبیان.
- نجفی، محمد حسن (۱۳۶۵). جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام، جلد دوم تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- اصفهان، راغب (۱۳۶۳). مفردات الفاظ القرآن، چاپ دوم، تهران: انتشارات المكتبة المرتضویة.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۲). تفسیر نمونه، جلد چهاردهم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه.
- دانایی فرد، حسن، الوانی، سید مهدی و آذر، عادل (۱۳۸۶)، روش شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع. تهران: نشر صفار.

- Strauss, A, and J. Corbin. (1998). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, California: Sage Publications, Inc., Second Edition.
- Strauss, A, J. Corbin (1992). Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory, California: Sage Publications, Inc.
- Davenport, T., & Grover, V. (2001). Knowledge Management. Journal of Management Information Systems, 18(1), 3-4.
- Drucker, P. (1993). Post-Capitalist Society. New York: Harper Collins. Nonaka, I, Kijuro. 1994. A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation. Organization Science, vol. 5, no.1: 14-37

- Nonaka and Takeuchi, H. (1995). *The Knowledge-Creating Company: How Japanese Companies Create the Dynamics of Innovation?* Oxford University Press.
- Follett, M. P. (1941) *Dynamic Administration: The Collected Papers of Mary Parker Follett* edited by Henry Metcalf and Lionel Urwick, London: Pitman. 320 pages. New edition published in 1971 edited by Elliot M. Fox and Lionel Urwick.
- Kaplan, Andreas (2014). European Management and European Business Schools: Insights from the History of Business Schools, *European Management Journal*, 32 (4) 529-534.

